

Ha valaki az emberi emlékezet szerepét akarná vizsgálni a XX. század világirodalmában, elsősorban minden bizonnyal Marcel Proust nagy művét kellene tanulmányoznia, amelynek címe a maga tömör egyértelműségében tökéletesen megjelöli a témát: Az eltűnt idő nyomában.

Bár van másik választási lehetőségünk is. Proust honfitársa, az 1913-ban született Claude Simon, nagy elődjétől „függetlenül” szintén felfedezte az eltűnt időt és írói kutatómunkáját szinte teljes egészében az eltűnt idő megtalálásának, az emlékezésnek szentelte.

Mintegy húsz regényt írt, 1985-ben Nobel díjat kapott és munkásságát a legpontosabban és legtömörebben azzal jellemezhetjük, ha megkockáztatjuk a kijelentést: Claude Simon életművében az emlékezés nyelvtanát alkotta meg.

Egész műve egyetlen hatalmas variáció az emlékezésre, azaz annak az észleletnek az ábrázolására, amelyet a múltban megélt élmény és annak többé-kevésbé kései, jelen idejű fölidézése ír le. A variáció spektrumát, beláthatatlan változatosságát az emlékek és felidézése közötti feszültség, az ábrázolás intenzitása, nyelvi részletessége határozza meg.

Simon tragikus író, az (örök) eltűnt idő, az örökös keserű búcsú nagy költője, írhatnám, megzenésítője, ha nem idegenkednék mindennemű túlzó kifejezés nagyvonalú pontatlanságától.

Magyar tolmácsolásra az 1967-ben megjelent, Médicis-díjas Histoire című regényét választottam, mert benyomásom szerint ez a könyv ábrázolja a legmarkánsabban Simon prózáiról a profilt és megkockáztathatnánk, hogy magán hordja a simoni gondolkodás minden vonását.

A francia „histoire” főnév történelmet és történetet egyaránt jelent, de az értelmező szótár tanúsága szerint jelent még életrajzt, önéletrajzt, anekdotát, mesét, epizódot, legendát, zavaros ügyet, kalandot, eseményt, bosszúságot és amolyan összevissza hazudozást is.

A címválasztás tehát nem túl egyszerű, mivel könyvünk főhősének (élet)története mellett a (világ)történelem ugyancsak fő szerephez jut a kötetben. Végül a „Történet” mellett döntöttem, mert a regény tengelye mégis az egyén sorsa, története a Történelemben, az egyediség, a személyesség főhangsúllyal vetül az egyetemesség, a Történelem hátterére.

A regény „cselekménye” két párhuzamos szálon halad. A történet huszonnégy órát ábrázol, ez a mű hordozó struktúrája, a napszakok, órák csillagászati rendben, kronológiailag szabályosan követik egymást, Simon még a nyári nap fényének változásait is fölidézi, amint fokozódik, majd egyre fogy a fény a nap alkonyra, majd éjszakára fordultával. Másfelől viszont azt mondhatnánk, hogy a regény valahol a 240. oldalon „kezdődik”, amikor a magányos főhős, a narrátor a családi örökség tüzetes átvizsgálásakor véletlenül lever a polcra egy köteg régi levelezőlapot. E lapok összekeverednek a padlón és most már rendezetlenségük, kusza összevisszaságuk határozza meg az emlékezés csapongó, rendszertelen rendjét.

A Történet egy nyári nap története, amelyről csak azt tudjuk, hogy valamikor a Spanyol Polgárháború és a Második Világháború kitörése után játszódik, valahol a spanyol határ menti francia kisvárosban, ahol Simon a gyermekkorát töltötte. Ez a narrátor valamennyi Simon regény névtelen narrátorával azonos, aki az emlékezés keretében szinte az író önéletrajzát dolgozza fel, de mindegyik regényben más és más intenzitással, életének más és más szakaszára összpontosít, más és más nézőpontból közelítve meg, dolgozva föl az anyagot, másként ritmizálva az emlékezést, más módon festve meg a lélegzetelállítóan szép emlékképeket. Ekképp a simoni életművet, a mintegy húsz könyvet akár egyetlen hatalmas regénynek is tekinthetnénk, amelynek az egyes regények fejezetei csupán. Ám az egész életművet érintő, röpké kitérő után térjünk vissza könyvünkhöz.

A Történet szerkezetének elemi drámaiságát a főhős napja hétköznapi gépiességének és emlékezete rendszertelen csapongásának ellentéte adja. Másként szólva: a nap múlásának fizikája áll itt szemben az emlékezés metafizikájával.

A főhős napja szürke, közönséges, sematikus: felkel, felöltözik, elmegy hazulról, régen halott édesanyja öreg ismerősével beszélget, betér a bankba, megebédel, hazamegy, egy régiségkereskedőnek elad egy kedves családi bútort, délután meglátogatja gazdag unokaöccsét annak tengerparti villájában, este régi osztálytársával találkozik és éjszaka írja emlékiratait, a regényt, amelyet éppen olvasunk, a Történetet, amely olyan, mint egy öngyilkos monumentális búcsúlevele, mert a jövőre nem történik benne semmiféle utalás.

A nap e szokványos, gépies „külsőségességét” dramatizálja a főhős emlékezésének kiszámíthatatlanul csapongó „belsőességessége”. Míg a nap idejének múlása meghatározott és visszafordíthatatlan, az emlékezést nem köti semmilyen szabályszerűség, egyedüli meghatározottsága a per definitionem meghatározatlanság: ahogy az említett levelezőlapok szétszóródnak a padlón, teljesen összekeveredve – és nem csupán ezek a képek adnak tápot, támpontot az emlékezésnek, de még a bélyegeken látható képek is –, a főhősben pontosan ilyen kusza összevisszaságban támad fel a múlt s a múlt vezérmotívuma, édesanyja halálának jelene, amelyet tizenegy éves kislány korában élt meg és azóta is százsor és ezerszer átélt emlékezetben újra meg újra, ez az alap-emlék váltakozik élete történetének egyéb képeivel, első szerelme felidézésével, a spanyol polgárháborús emlékekkel, a háborús vereség és a német hadifogság nyomasztó élményének felöltésével.

Ahogy a nap múlásának, mérhető ütemének rendszeressége áll szemben az asszociatív emlékezés rendszertelenségével, úgy áll szemben a személyes emlékezés a történelmi és világtörténelmi emlékekkel. A személyes történelmi emlékeket (spanyol forradalom, világháború, hadifogság) skandálják még a személytelen, világtörténelmi emlékek is, a főhős gyermekkori történelemkönyvének ókori történelmi betétei, vagy az októberi forradalom John Reed Tíz nap, amely megrengette a világot című írása kollázsszerű betétei révén.

A történelem és a személyes történet periodikusan visszatérő, drámai szembeállítás minden esetben azt jelenti, hogy az egyén elvész, tragikusan elbukik a történelem viharában, az egyedi, személyes emberi sors áll szemben a személytelen, történelmi erők személyeket megnyomorító, egyes életekkel, egyéni vágyakkal mit sem törődő, természeti katasztrófákra emlékeztető, különböző hatalmával.

Ezt a „szöveget” regénynek alig nevezhetjük, mert egyedüli főszereplője a prózaritmus: a költői képek ritmizálása. Claude Simont nevezhetném akár a képköltészet nagy zeneszerzőjének is, ha vissza nem riadnék e szójáték már-már tiszteletlen merészségétől. Simon könyvének csupán egyetlen pontján „minősül vissza” nagy prózaköltőből realista regényíróvá. Ez pedig gyermekkori barátja, Lambert jellemábrázolása. Ezt a jellemrajzt bizony még maga Balzac is megirigyelte volna. Simon élettapasztalatának minden keserűségét e figurára zúdítja.

Lambert maga a megtestesült aljasság. Azt hiszi, az egész világ azért van, hogy neki mocskos anyagi haszna legyen belőle.

Paptanárait alattomosan kigúnyolja, a vallást meggyalázza, általában mindent összemocskol, amiből nem tud hasznot húzni, iskolatársait mindenféle fondorlatos csere-berével csapja be (persze a narrátort is), mindenkit megrághalmaz, állandó hazudozással

szerelmi, baráti kapcsolatokat tesz tönkre, később csalással vonja ki magát a hadkötelezettség alól, majd pártot alapít a maga hasznára (a Haladás Uniója), ő adja meg a kegyelmezdőfést a szent, a magasztos Történelemnek, folyton hosszasan szónokol a pártvezér szerepében, de semmit sem mond – afféle született politikus.

Lambert az olcsó siker mocskos birtokosa, hátborzongatóan hiteles regényalak. Ő a jelen ura, a jövő reményteljes letéteményese, míg vele szemben a narrátor csak ex-katona, ex-férj, ex-forradalmár, semmi köze a jelenhez, sem a javakhoz, a jelennek való kiszolgáltatottsága nyitja meg benne a múltat a képek, pillanatok, órák szeszélyes kirajzásával.

Ha valaki föltenné a kérdést, hogy a képeknek ebben az özönében hogyan tudnánk megtalálni a regény központját, azt a generatív támpontot, ahonnan minden kiindul és ahová minden visszatér, akkor a narrátor édesanyja haldoklásának és halálának jelenetét jelölhetnénk meg.

E jelenetben találkozunk először a szétszórt képeslapok motívumával, a haldokló anya takaróján látja őket először a narrátor, az akkor tizenegy éves kislány. E lapok terének időbeliségéből születik meg a Történet. Aztán a haldokló anya arcától a hajdani, várandós anya felé mozdul el a simoni leírás – amely a Robbe-Grillet-féle geometriai leírással ellentétben a felszínt áttörve behatol az anyag szerkezetébe, sűrűségébe, állagába – vissza, a biológiai élet felé, fiatalon ábrázolva az anyát, amikor a narrátorral volt állapotos, ekképp emelve őt az idők homályából az örökkévalóság fényébe.

Nem létezik olyan elemzés, ismertetés vagy leírás, amely méltóképpen tudná érzékeltetni a simoni költői próza szépségét, művészi finomságát, és e sorok írójának néhány oldalnyi szövege is csak akkor érte el célját, ha az olvasó most már személyes indítást érez Claude Simon művének olvasására.

Kategória: Sétatér

Denumire autor: Romhányi Török Gábor

Látó Szépirodalmi Folyóirat